

GLORIAM PRAECEDIT HUMILITAS

(PRZ 15,33)

KSIĘGA PAMIĄTKOWA

DLA KSIĘDZA PROFESORA ANTONIEGO TRONINY

w 70. ROCZNICĘ URODZIN

CZĘSTOCHOWA 2015, s. 893-914

KS. MAREK RASZEWSKI

(STOWARZYSZENIE BIBLISTÓW POLSKICH)

RELACJE EDOMU Z IZRAELEM W ŚWIETLE STAREGO TESTAMENTU

Terytoria Edomu, czyli południowo-wschodnie ziemie nad Morzem Martwym, były zaludnione w epoce Późnego Brązu (1550-1200 r. przed Chr.) i Wczesnego Żelaza (1200-1000 r. przed Chr.).¹ Jednak same archeologiczne świadectwa dostarczają niewiele informacji o życiu społecznym i politycznym Edomitów.² Dużo informacji o Edomie, jego pochodzeniu i historii dostarcza ST. W cyklu narracji o Patriarchach znajdują się opowiadania o Ezawie i Jakubie, którzy są widziani jako protoplaści odpowiednio Edomitów i Izraelitów (Rdz 25-27; 33). W Rdz 36 znajduje się lista królów edomickich, którzy panowali wówczas, gdy „nie było jeszcze króla nad Izraelem” (Rdz 36,31). Jest tam także zbiór siedmiu innych list zawierających imiona naczelników szczepów oraz nazwy pokoleń i miejscowości należących do Edomu. W Wj

¹ Na temat osadnictwa z tego okresu zob. F. BUHL, *Geschichte der Edomiter*, Leipzig 1893, s. 11-17; J. BARTLETT, *The Moabites and Edomites*, w: *Peoples of Old Testament Times*, red. D. Wiseman, Oxford 1973, s. 229-258; F.S. FRICK, *The World of Ancient Israel*, trans. R.E. Clements, Cambridge 1991, s. 67-94; B. DICOU, *Edom, Israel's Brother and Antagonist. The Role of Edom in Biblical Prophecy and Story*, JSOTSup 169, Sheffield 1994, s. 21-24.

² Por. *The Archaeology of Ancient Israel*, ed. A. Ben-Tor, New Haven 1992, s. 171-175; M. GRANT, *Dzieje dawnego Izraela*, przekł. J. Schwakopf, Warszawa 1991, s. 48-52.

15,15 są wspomniani naczelnicy Edomu wraz z wodzami Moabu. Dalszych informacji dostarcza Lb 20,14-21 (zob. także Sdz 11,17-18), gdzie znajduje się relacja o odmowie pozwolenia przejścia Izraelitom przez ziemie edomickie, wskutek czego Lud Wybrany musiał pójść inną drogą. Relacja w Pwt 2,1-8 przedstawia tę historię już inaczej – Izraelici przeszli jednak przez Edom, który odczuwał lęk przed nimi. Wprowadzając nieznaczną poprawkę w Sdz 3,8-11 można zobaczyć tu lokalną walkę między Izraelem a Edomem w południowej Judzie.³ Ponadto, znajdują się jeszcze liczne wypowiedzi przeciwko Edomowi, względnie o nim, w księgach prorockich,⁴ jak także w Psalmach (Ps 60; 83; 108; 137).

Powyższe informacje, zaczerpnięte z ksiąg historycznych ST, pozwalają odtworzyć następujący bieg wydarzeń. Edomici byli narodem blisko związanym z Izraelitami, gdyż pochodzili od Ezawa – brata Jakuba. Weszli oni do swojej ziemi mniej więcej w tym samym czasie (lub nieco wcześniej), co Izraelici do Kanaanu, jako część wielkiej migracji aramejskich ludów.⁵ Edomici byli wrogo nastawieni do swoich pobratymców, wskutek czego odmówili im przejścia przez swoje ziemie w czasie ich wędrówki po pustyni. Następnie, już po zajęciu Ziemi Obiecanej przez Lud Wybrany, dochodzi do stałych konfliktów. Brak jednak jest świadectw, na ile wcześniej przed Izraelem ustanowili oni monarchię w swoim państwie.⁶ Przeprowadzona w minionym stuleciu krytyczna analiza biblijnych narracji pokazuje, że te opowiadania oddają obraz Edomu i jego relacji z Izraelem z okresu najwcześniej przed podziałem mo-

³ Por. J.A. SOGGIN, *A History of Ancient Israel*, trans. J. Bowden, Philadelphia 1984, s. 89.

⁴ Zob. Iz 11,4; 34,5-6; 63,1-6; Jr 9,24-25; 25,(17)21; 40,11; 49,7-22; Lm 4,21-22; Ez 25,12-14; 32,29; 35,35; 36,5; Dn 11,41; Am 1,6.9.11-12; 2,1; 9,12; Ab; Mi 1,2-3. J. HAYES, *The Usage of Oracles against Foreign Nations in Ancient Israel*, JBL 87 (1968) s. 87-92; J. GEYER, *Mythology and culture in the oracles against the nations*, VT 36 (1986) s. 129-146; J. HOMERSKI, *Teologiczne wartości wyroczni o narodach u proroków pisarzy*, STV 10 (1972) 1, s. 31-53; TENŻE, *Rola narodów w religijnej formacji Izraela u proroków pisarzy*, RTK 22 (1975) 1, s. 15-23; TENŻE, *Religijno-moralne znaczenie wyroczni o narodach*, MPWB 2 (1978) s. 65-128 – autor na str. 128 zebrał w tabeli wszystkie wyrocznie proroków o narodach wg klucza: naród – prorok.

⁵ Por. M. NOTH, *The History of Israel*, London 1960², s. 83.

⁶ Świadectwa biblijne, poparte przez pomniki, jak stela z Balu'ah (XII w.) i Meszy (IX w.) wskazują dobitnie, że Edomici, Moabici i Ammonici mieli królów, którzy znaczyli więcej niż naczelnicy szczerpów. Por. W.F. ALBRIGHT, *Od epoki kamiennej do chrześcijaństwa*, Warszawa 1967, s. 234.

narchii (ok. 932 r.) oraz odzwierciedlają polityczne związki tego (lub nawet późniejszego) okresu. Ponadto, wszystkie te opowiadania nie są bezstronne w ukazywaniu politycznych związków i moralnych cech synów Ezawa.⁷ Rzucają jednak wyraźne światło na pochodzenie Edomitów oraz jego relacje sąsiedzkie i polityczne z Izraelem. Zbierając te teksty razem (zwłaszcza przekaz z ksiąg historycznych), można prześledzić pochodzenie Edomitów (1) oraz ich relacje sąsiedzkie (2) i polityczne z Izraelem (3).

1. POCHODZENIE EDMITÓW

Tekst Rdz 36,1 stwierdza: „Oto potomkowie Ezawa, to jest Edom”. Ezaw zatem w świetle świadectw Biblii jest protoplastą Edomitów. Historia jego życia, wraz z bratem Jakubem, jest przedstawiona w Rdz 25-36.

Rebeka, kiedy zaczęła odczuwać silne bóle połogu, usłyszała od Boga znamienne wyrocznię: „Dwa narody są w twoim łonie, dwa oddzielne ludy wyjdą z twych wnętrzności. Jeden będzie silniejszy od drugiego, starszy będzie służył młodszemu” (Rdz 25,23). Pierwszy z urodzonych bliźniaków otrzymał imię Ezaw, który jest identyfikowany jako Edom. Była to gra słów odnosząca się do dwu wydarzeń. Po pierwsze, kiedy urodził się Ezaw był czerwony (hebr. *'admônî*, Rdz 25,25). Po drugie, kiedy był głodny po powrocie z polowania, poprosił Jakuba, aby dał mu „czerwonej potrawy” (hebr. *ha'ādōm ha'ādōm*, Rdz 25,30), po czym następuje stwierdzenie: *'al-kēn qārā' šēmō 'ēdōm* – „dla tego nazwano go Edom”.⁸

Ezaw od samego początku jest w ST przedstawiany negatywnie. Jako pierwsze wydarzenie z jego życia jest pokazane to, że oddał za miskę jedzenia zaszczytny przywilej starszeństwa (Rdz 25,34). Następnie, ku zmartwieniu ro-

⁷ Por. J. BARTLETT, *Edom and the Edomites*, JSOTSup 77, Sheffield 1989, s. 84.

⁸ Opowiadanie o sprzedaży pierworództwa – przez M. Notha przypisywane Jahwiście, a przez H. Gunkela dwom różnym tradycjom lub dokumentom, zaś przez C. Westermanna jeszcze innej niezależnej i bardzo starej tradycji – staje się zaskakujące, jeśli czytamy je w świetle współcześnie obowiązujących zasad moralnych. Jakub potrafił za pomocą zręcznego manewru wykraść swojemu bratu ten wyjątkowy przywilej. Por. G. RAVASI, *Księga Rodzaju (12-50)*, tłum. M. Brzezinka, Rozumieć Stary Testament, Kraków 1998, s. 170.

dziców, wziął sobie za żony dwie poganki (Rdz 26,34-35). W przeciwieństwie do Jakuba, który „był człowiekiem spokojnym, mieszkającym w namiotach”, Ezaw jest przedstawiony jako „zręczny myśliwy, mieszkający w polu” (Rdz 25,27). Dlatego był bardziej obdarzany miłością przez swego ojca, niż przez matkę, która bardziej kochała jego brata (Rdz 25,28). Owi bliźniacy różnili się także w wyglądzie (Rdz 27,11). Jako konsekwencję sprzedaży prawa pierworództwa autor biblijny pokazuje przejęcie przez Jakuba błogosławieństwa od ojca. Przysługiwało ono Ezawowi, który zamiast niego otrzymał wprost zapowiedź przekleństwa. To stało się powodem wielkiej nienawiści między bliźniaczymi braćmi, na skutek czego Jakub uciekł do swojego wuja Labana, mieszkającego w Charanie (Rdz 27).

Izaakowe błogosławieństwo udzielone Jakubowi oraz przekleństwo Ezawowi wprost charakteryzuje późniejsze relacje polityczne i uwarunkowania geograficzne pochodzących od nich narodów. Jakub ma przyobiecanań roś z nieba, żyzność pól, obfitość zboża i moszczu, służbę innych narodów i posłuszeństwo u braci (Rdz 27,27-29). Ezawowi natomiast został zapowiedziany nieurodzaj, susza, wojny i poddaństwo (Rdz 27,39-40). Taka sytuacja miała miejsce w historii – Edomici osiedlili się na skalistych czerwonych górach i długo nosili na sobie jarzmo uzależnienia od bratniego narodu, czyli Izraela. Jednak bardzo ciekawe jest w zapowiedzi Izaaka stwierdzenie, że poddaństwo Edomitów może być zrzuczone. Bez wątplenia stanowi to odniesienie najpierw do podboju ziemi edomickiej przez Dawida (2Sm 8,13-14),⁹ a następnie do powstania i uniezależnienia się Edomu ok. 845 r. (2Krl 8,20-22).

Autor biblijny w opowiadaniu bardzo mocno podkreśla nienawiść Ezawa do Jakuba (Rdz 27,41-42) i jego zależność od miecza (Rdz 27,40). Nie jest to bez znaczenia, ponieważ te motywy powracają często w ST. Edomici mieli zapewne bardzo negatywną opinię, a ona wpłynęła na ich biblijny wizerunek. W Lb 20,18 król Edomu stwierdza, że zagrozi Ludowi Wybranemu drogę mieczem, jeśli będą oni chcieli przejść przez jego kraj pomimo zakazu. W Am 1,11-12 z kolei Edom jest potępiony za to, że „prześladował mieczem

⁹ Król Dawid zdobył państwo Amonitów, Moabitów, Edomitów i stały się one lennem Izraela. Por. J.A. SOGGIN, *Charisma und Institution im Königtum Sauls*, ZAW 75 (1973) s. 54-65.

brata swego, tłumiąc uczucie miłosierdzia, trwał w swym gniewie nieustannie i gniew swój zachował do końca”. Wyrocznia ta odnosi się do rebelii, która miała na celu oderwanie się Edomu od Judy lub do jego mściwej i okrutnej postawy podczas najazdu Babilończyków na Jerozolimę w 587 r. (co jest bardziej prawdopodobne).¹⁰ Nie jest więc dziwne, że kiedy Jakub wracał z Charanu, to obawiał się spotkania z Ezawem, a nawet modlił się, aby Bóg wybawił go z rąk jego brata Ezawa (Rdz 32,10-13). Relacja pomiędzy Ezawem a Jakubem opisana w Rdz 25-33 odpowiada w dużej mierze wydarzeniom historycznym i układom politycznym pomiędzy Edomem a Judą z późniejszego okresu monarchii. Przypomina ona także dwa listy datowane na ok. 600 r., a znalezione w Aradzie (południowa granica Judy). Pierwszy z nich wzywa wojsko do wyruszenia ku Ramat-Negeb w związku z nadciągającą armią edomicką, a drugi nawiązuje do ich wrogiego działania w tej okolicy.

W Rdz 36 znajduje się obszerna genealogia, a także są zawarte inne informacje ukazujące relacje i związki pomiędzy Edomitami wywodzącymi się od Ezawa, który jest nazwany Edomem lub ich ojcem (Rdz 36,1.43).¹¹

Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, że lista imion przedstawiona w tym rozdziale, oraz spis szczepów czy rodzin, nie mogą być przyjęte w sposób bezkrytyczny. Nie są to bowiem bezwzględnie pewne świadectwa wczesnej historii Edomu. Współczesne badania nad ST wyraźnie pokazują, że autorzy biblijni (podobnie jak inni starożytni pisarze, np. Herodot) tworzyli genealogie w określonych celach.¹² Przede wszystkim w celu ukazania politycznych lub

¹⁰ Por. J. BARTLETT, *The Brotherhood of Edom*, JSOT 4 (1977) s. 2-27; M. SZMAJDIŃSKI, *Budowa i kompozycja literacka mów przeciwko narodom w Am 1,3-2,5*, w: „Potrzeba, by On wzrastal, a ja się umniejszał” (J 3,30). *Księga pamiątkowa ku czci śp. Księdza Profesora Józefa Homerskiego*, red. G. Pindur – P. Pindur, Tarnów 2008, s. 196-205.

¹¹ W kontekście reinterpretacji Księgi Rodzaju w LXX znajdujemy nowe spojrzenie na Patriarchów, w tym na historię Jakuba i jego trudnych relacji z Ezawem. Por. M. RASZEWSKI, *Mądrość Boża w życiu sprawiedliwych w świetle Mdr 10,1-14*, w: *Stworzył Bóg człowieka na swój obraz. Księga pamiątkowa dla Biskupa Profesora Mariana Gołębińskiego w 65. rocznicę urodzin*, zebra. i oprac. W. Chrostowski, AMA, Warszawa 2002, s. 373-394.

¹² Genealogie ST nie stanowią mocnego argumentu za historycznością opowiadań, jak także samych Patriarchów. Są one raczej sposobem wyjaśnienia pochodzenia pewnej rozwiniętej i złożonej społeczności. Różne plemiona i rody przedstawione są w nich jako potomkowie wspólnego przodka, a więc ukazują one rodzinne związki różnych narodów czy ludów. Por. R. WILSON, *The Old Testament Genealogies in recent research*, JBL 94 (1975) s. 169-189;

społecznych relacji, a także do powiązania tradycji, zapelnienia luk pomiędzy znanymi i doniosłymi wydarzeniami historycznymi, dostarczenia podstawy dla chronologii, uwierzytelnienia pełnionych funkcji czy też ustalenia sukcesji.¹³ Główną funkcją genealogii w Rdz 36 jest ukazanie zarówno powiązań między Ezawem (Edomem) a Jakubem (Izraelem), jak i różnic między nimi. Następny rozdział rozpoczyna się bowiem od podobnego zdania: „Oto są dzieje potomków Jakuba” (Rdz 37,2).

Genealogię w Rdz 36 łatwo można podzielić na siedem części:

- (1) ww. 1-8 – potomkowie Ezawa (Edoma) i informacja o jego oddzieleniu się od Jakuba;
- (2) ww. 9-14 – potomkowie Ezawa, praojca Edomitów;
- (3) ww. 15-19 – naczelnicy rodu Edomitów (wnukowie Ezawa);
- (4) ww. 20-28 – synowie Seira Choryty;
- (5) ww. 29-30 – naczelnicy rodu Chorytów;
- (6) ww. 31-39 – „królowie, którzy panowali w kraju, zanim Izraelici mieli króla”;
- (7) ww. 40-43 – naczelnicy rodu Ezawa „według ich szczepów i miejscowości nazwanych ich imionami”.

Główny materiał stanowi najprawdopodobniej część drugą i czwartą. Od ww. 9-14 wydaje się być uzależniona część pierwsza, trzecia i siódma, a od ww. 20-28 – część piąta. Natomiast ww. 31-39 są równie ważne, ale zasadniczo nie powiązane z innymi częściami.

J. WARZECHA, *Dawny Izrael. Od Abrahama do Salomona*, Warszawa 1995, s. 39-40; A. TRONINA, *Genealogie w strukturze „pradziejów biblijnych”* (Rdz 5,1-32 i 11,10-26), w: *Verbum caro fatum est. Księga pamiątkowa dla Księdza Profesora Tomasz Jelonka w 70. rocznicę urodzin*, red. R. Bogacz – W. Chrostowski, AMA, Warszawa 2007, s. 444-451. W Rdz odnoszą się nie tylko do konkretnych osób, ale te postaci są prefiguracją późniejszych klanów czy narodów. Zachodzi tu więc zjawisko eponimu (osoba, której imię miało być źródłem nazw późniejszych rodów lub miejsc). Por. D. PARDEE, *Handbook of ancient Hebrew letters*, SBL.SBS 15, Chicago 1982, s. 58-61; J. BARTLETT, *Edom and the Edomites*, s. 149.

¹³ Por. M. JOHNSON, *The purpose of biblical genealogies – with special reference to the setting of the genealogies of Jesus*, SNTS.MS 8, Cambridge 1969, s. 17-21; R. WILSON, *Genealogy and history in the biblical world*, New Haven 1977, s. 21-32; J. ŁACH, *Problem interpretacji genealogii 1Krn 1-9*, RBL 38 (1985) s. 100-110; A. TRONINA, *Genealogie w strukturze „pradziejów biblijnych”*, s. 444-451.

Część pierwsza służy powiązaniu części drugiej z główną narracją Księgi Rodzaju oraz usprawiedliwieniem – przynajmniej w jakimś stopniu – informacji o cudzoziemskich żonach Ezawa (o których też jest mowa w ww. 9-14) przez następną, która mówi o pokojowym zajęciu Seiru przez Ezawa.

Słownictwo Rdz 36,6-8 jest bliskie Rdz 13,6-12, gdzie jest mowa o oddzieleniu się Lota od Abrahama, co także stawia brata Jakuba w nieco lepszym świetle.¹⁴ Można z dużą pewnością założyć, że Ezaw miał wcześniej powiązania z Seirem niż z Edomem, od którego później wzięł nazwę. Jego pierwotne relacje z Seirem są przedstawione w głównym materiale Rdz 36 (część pierwsza i czwarta), który jest ściśle związany przez pojawienie się tych samych kobiet – Timny i Oholibamy. Pierwsza z nich w części drugiej jest ukazana jako drugorzędna żona syna Ezawa, Elifaza, i matka Amaleka; w części czwartej natomiast jako siostra syna Seira, Lotana. Oholibama natomiast jest w obu częściach ukazana jako wnuczka Seira.

Należy jednak zauważyć, że autor Rdz 36, układając listę imion w ww. 20-28, posługiwał się znanym sobie spisem imion, lecz pomylił dwie postacie o tym samym imieniu: Ana – syna Seira i ojca Oholibamy (ww. 20 i 25) z Anem – synem Sibeona, odkrywcą gorących źródeł na pustyni (w. 24).¹⁵ Dlatego kobieta ta jest w Rdz 36,2.14 określona jako „córka Any, wnuczka (dosł. *baʿ* – „córka”) Sibeona”. W takim przypadku Oholibama byłaby prawnuczką Seira, podczas gdy w rzeczywistości była jego wnuczką.

Lista synów Seira (ww. 20-28), a zatem część czwarta, może być starszym materiałem niż ww. 9-14. Wzmianka o znalezieniu gorących źródeł jest nietypową charakterystyką w tej części, wprowadzoną najprawdopodobniej, aby rozróżnić dwie postacie o tym samym imieniu, ponieważ samo znalezienie wody na pustyni nie wnosi w tym przypadku nic istotnego do narracji.

¹⁴ Por. P. BIENKOWSKI, *Early Edom and Moab: The Beginning of Iron Age in Southern Jordan*, SAM 7, Sheffield 1992, s. 21-28.

¹⁵ Rzeczownik *jēmim* jest *hapax legomenon* w ST i jest trudny do przetłumaczenia, co jest widoczne już w starożytnych przekładach. Przykładowo, LXX dokonała transliteracji (*Iamin*), traktując go jako nazwę własną.

Lista synów i wnuków Seira jest zatem następująca:

Seir						
Lotan ¹⁶	Szobal	Sibeon	Ana	Diszon	Eser	Diszan
Chori Heman	Alwan Manachat Ebal Szefo Onam	Ajja Ana ¹⁷	Diszon Oholibama	Chemdan Eszban Jitran Cheran	Bilhan Zaawan Akan	Us Aran

Genealogia ta podaje imiona tylko do drugiego pokolenia. Wymienia jedynie dwie kobiety: Timnę i Oholibamę, czyli te, które były żonami Eza-wa. Z dwudziestu dziewięciu imion, które są wymienione w części czwartej, trzynaście (a zatem prawie połowa) ma zakończenie *-ôn* lub *-ān*. To sugeruje ich kananejskie pochodzenie.¹⁸ Imię Lotan (hebr. *Lôṭān*) może być wariantem imienia Lot (hebr. *Lôṭ*), który był związany z rejonem Morza Martwego oraz Moabitami i Ammonitami (Rdz 19,30-38). Kolejne imię – Szobal (hebr. *Šôḇāl* – „kosz”) pojawia się jako nazwa miejsca w północnym Edomie, a także w genealogii rodziny Kaleba, gdzie jest synem Chura i ojcem Kiriati-Jearim oraz połowy Manachitów (1Krn 2,50.52).

W rodowodzie 1Krn pojawia się także imię Onam (hebr. *’ônām*), który jest synem Jerachmeela, a ojcem Szammaja i Jada (1Krn 2,26.28). To powiązanie synów i wnuków Seira z południowym Judą jest bardzo znaczące.¹⁹ W ten sposób także Chori może być powiązany z umieszczonym w kalebickiej genealogii Churem (1Krn 2,19.50; Wj 31,2; Lb 13,5), Manachat z Manachitami (1Krn 2,52) i być może z miastem o tej samej nazwie w południowo-zachodniej Judzie; Onam i Aran z synami Jerachmeela: Onamem i Orenem (1Krn 2,25-26), Jitran z Jeterem (1Krn 2,32), a także z Jitrytami (1Krn 2,53) i miastem Jattir (Joz 21,14), Akan z Jaakanem (1Krn 1,42) i być może z Bene-Jaakan – miejscowością na Synaju (Lb 33,31-32; Pwt 10,6).²⁰

¹⁶ Jego siostrą była Timna (Rdz 36,22).

¹⁷ Ten Ana znalazł gorące źródła w pustyni (Rdz 36,24).

¹⁸ Por. W. ALBRIGHT, *Archaeology and religion of Israel*, Baltimore 1956⁴, s. 126-128; TENZE, *Contribution to Biblical Archaeology and Philology*, JBL 43 (1924) s. 376-377.

¹⁹ Por. J. BARTLETT, *The land of Seir and the brotherhood of Edom*, JTS 20 (1969) s. 1-20 (zwł. 2-5); B. DICOU, *Edom, Israel's Brother and Antagonist*, s. 171.

²⁰ Por. A. TRONINA, *I Księga Kronik. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz*, NKB.ST X/1,

Zestawiając te dane, można powiedzieć, że synowie i wnukowie Seira byli w jakimś stopniu związani z klanami Negebu na południowych obrzeżach Judy do zachodnich okolic Wadi Araba, skąd wywodzi się jego ród („synowie Judy w 1Krn 2,3-55”).²¹ Ponadto, imię siostry Lotana, Timna, może wskazywać na pochodzenie z okolic kopalni o tej samej nazwie (zachodnia strona Wadi Araba).²²

Powyższe powiązania dowodzą, że Rdz 36,20-28 można uznać za autentyczną genealogię pierwszych dwu pokoleń. Określenie Seira jako Choryty, mimo że wydaje się mniej pewne, to prawdopodobnie jest jego drugim imieniem, podobnie jak było w przypadku Ezawa czy Jakuba.

Genealogia potomków Ezawa wymaga podobnego przebadania. Według Rdz 36,4.9-19 [(część pierwsza i trzecia)] wygląda ona następująco:

Ezaw		
(żona Ada) Elifaz	(żona Oholibama) Jeusz Jalam Korach	(żona Basmat) Reuel
Teman Omar Sefo Gatam Kenaz Korach Amelek		Nachat Zerach Szmma Mizza

Podobnie jak w przypadku genealogii Seira zostały tutaj podane imiona synów i wnuków Ezawa. Lista rozpoczyna się od wymienienia jego żon, a następnie odpowiednio pochodzących od nich dalszych pokoleń. Każda z tych jednostek zawiera podobną formułę początkową: „oto imiona synów Ezawa” (Rdz 36,10) i „oto imiona Reuela” (Rdz 36,13), jak i kończąca: „oto syno-

Częstochowa 2015, s., 118-135.

²¹ Por. J. BARTLETT, *Edom and the Edomites*, s. 41-44.

²² Por. A. TRONINA, *1 Księga Kronik*, s. 114.

wie Ady, żony Ezawa” (Rdz 36,12b) i „oto byli synowie Basmat, żony Ezawa” (Rdz 36,13b). Inne jest natomiast wprowadzenie do listy imion synów, których urodziła Oholibama, co jest zapewne redakcyjną wstawką (Rdz 36,14).²³

Dokładna analiza imion synów Ezawa stawia genealogię i pochodzenie Edomitów w lepszym świetle. Imię Elifaz (hebr. *’ēlīpaz*) pojawia się w tradycji ST jako jedno z imion przyjaciół Hioba (Hi 2,11). Pochodził on z Temanu (hebr. *tēmān*), a tak z kolei ma na imię najstarszy syn Elifaza. Teman to południowy region ziemi edomickiej (Ez 25,13; Am 1,12; Ab 9). Kraina ta słynęła z mądrości swoich mieszkańców (Jr 49,7). Kolejni synowie Elifaza mają imiona Omar (hebr. *’ōmār*; wskazuje ono arabskie powiązania; *’emir* to „ksiązę/władca”), Sefo (hebr. *šepō*) i Gatam (hebr. *ga’tām*). Poza tą genealogią nie występują one więcej w ST. Kolejny syn Elifaza to Kenaz (hebr. *qenaz*), który mógł być przodkiem kananejskiego szczepu Kenizytów z Negebu (Lb 31,12; Joz 14,6.14; 15,7; Sdz 1,13; 3,9.11).

Kolejnym synem Ezawa był Reuel (hebr. *re’ūēl*). To samo imię nosił w ST kapłan madianicki, który był teściem Mojżesza (Wj 2,18). Natomiast imiona synów Reuela tworzą dwie pary oparte na wewnętrznych przeciwieństwach: „schodzący” (hebr. *naḥat*) i „wschodzący” (hebr. *zerah*) oraz „tutaj” (hebr. *mizzā*) i „tam” (hebr. *’ēlleh*). Takie połączenie wydaje się być całkowicie sztuczne. Jednak te imiona są spotykane w ST. Nachat jest wymieniony wśród grupy nadzorców, którzy mieli dokonać reorganizacji służby Bożej (2Krn 31,13). Imię Zerach pojawia się kilkakrotnie, zawsze jednak związane z Ludem Wybranym (Rdz 38,30; Lb 26,13; 1Krn 6,6.26). Podobnie jest w przypadku Szammy (1Sm 16,9; 2Sm 23,11 oraz w genealogii Kaleba – 1Krn 2,28.32.44n).²⁴

Interesujące jest też wielokrotne pojawienie się rzeczownika *’allūp* (l.mn. st.constr. *’allūpē*) w Rdz 36. W omawianym tekście ma on najprawdopodobniej znaczenie: „naczelnicy/wodzowie”. Podobne użycie jest w Wj 15,15, gdzie zostali wymienieni „księżęta Edomu” (hebr. *’allūpē ’ēdôm*) wraz z „wodzami Moabu” (hebr. *’ēlē mō’āb*). Ten rzeczownik jest pokrewny z ugaryckim *’uluppu* – „książe”. Może on być także derywatem liczebnika *’elep* – „tysiąc”, który

²³ Tekst Rdz 36,14a: „oto byli synowie Oholibamy, córki Any, wnuczki Sibeona, żony Ezawa”.

²⁴ Por. J. ŁACH, *Problem interpretacji genealogii 1Krn 1-9*, s. 100-110.

jest wspólny językom północno-semickim. W ST odnosi się on do podgrupy pokolenia (Sdz 6,15; Mi 5,1) lub oddziału wojska posłanego do specjalnego zadania. Wówczas występuje razem z rzeczownikiem *rō 'š*, tworząc wyrażenie *rā 'šē 'alpê jīsrā 'ēl* („naczelnicy plemion / wodzowie oddziałów Izraela; Lb 1,16; 10,4; Joz 22,21). Dlatego wyrażenie *'allûpê 'ēdôm* można doprecyzować przez *rā 'šē 'alpê* i widzieć w osobach wymienionych w Rdz 36 (a także w Wj 15,15) naczelników wojskowych.²⁵

2. RELACJE SĄSIEDZKIE

Opowiadanie zawarte w Lb 20,14-21 ukazuje relacje sąsiedzkie pomiędzy Izraelem a Edomem w czasie czterdziestoletniej wędrówki Ludu Wybranego przez pustynię. Wcześniejsze doświadczenia przekonały Mojżesza, że lepiej jest wejść do Kanaanu od Transjordanii, czyli od wschodu. Dlatego wysłał on posłańców, zwracając się z prośbą do króla Edomitów o pozwolenie przejścia przez jego kraj. Znamienne jest, że swoją mowę rozpoczyna on od słów: *kōh 'āmar 'āhīkā jīsrā 'ēl* – „tak mówi brat twój, Izrael” (w. 14). Następnie odwołuje się do wydarzeń z historii Izraela. Czyni to jednak ogólnie, co może świadczyć, że były one znane królowi Edomu. Odpowiedź Edomitów była negatywna, a nawet wroga – władca Edomu nie tylko odrzucił prośbę, ale zagroził podjęciem działań wojennych przeciwko Izraelitom. Dla uwiarygodnienia swojej groźby wystawił liczne i dobrze uzbrojone wojsko. W takiej sytuacji Izraelici woleli zboczyć z drogi niż nalegać. Nie mając innego wyboru, musieli dalej wędrować przez pustynię, która od wschodu graniczyła z Moabem (Lb 20,14-21). Incydent ten został potwierdzony w Sdz 11,7.

Inaczej ten epizod jest przedstawiony w Pwt 2,1-7. Tutaj sam Jahwe poucza Mojżesza, aby rozkazał Ludowi Wybranemu przejść przez terytoria Seiru, z zaznaczeniem, że mieli oni zakupić konieczną żywność na tę drogę. Na szczególną uwagę zasługuje tu przestroga Jahwe przed zajęciem przez Izra-

²⁵ Por. F. CROSS – D. FREEDMAN, *The song of Miriam*, JNES 14 (1955) s. 248; G. MENDENHALL, *The census lists of Numbers 1 and 26*, JBL (1958) s. 52-66; R. DE VAUX, *Histoire ancienne d'Israel*, v. 2, Paris 1973, s. 58-59.

elitów ziemi Edomitów, ponieważ została ona oddana na własność „synom Ezawa”. Tym właśnie wyrażeniem zostali określani Edomici w Pwt 2,1-7. Nie występuje tam natomiast nazwa „Edom”.

W obydwu tych relacjach są podkreślone relacje sąsiedzkie pomiędzy tymi narodami (Lb 20,14; Pwt 2,4). Ostateczna ocena tych opowiadań zależy od poglądu na pochodzenie materiału literackiego oraz celu autorów biblijnych. Literacko-krytyczne problemy tych dwu tekstów, a także ich wzajemne relacje, były przedmiotem licznych dyskusji wśród egzegetów i historyków.²⁶

Odniesienie do bezimiennego króla Edomu wskazuje na to, że autor Lb 20, na podstawie swojej wiedzy o współczesnym mu Edomie, zakłada istnienie tam monarchii. Wzmianka o „królewskiej drodze” (hebr. *derek hammelek*; w. 17) może wskazywać też na okres asyryjski i administrację imperialną. Odniesienie do Edomu (najprawdopodobniej na granicach Kadesz) odzwierciedla sytuację z późniejszego okresu monarchii, gdy – jak wiadomo ze źródeł biblijnych, jak i pozabiblijnych – granice Edomu biegły wzdłuż Judy i Negebu.

Negatywna postawa Edomitów i ich gotowość do walki z Izraelem widoczna jest także w Am 1,11-12. Prawdopodobnie sytuacja ta odzwierciedla walkę Edomitów o niepodległość za panowania Jeroboama II (mimo iż niektórzy odnoszą to do zachowania Edomu w 587 r. przed Chr.).²⁷ Opis Izraela jako „brata” Edomu (analogicznie do Lb 20,14) również sugeruje okres monarchiczny.

Natomiast tekst Pwt 2,1-8 ukazuje już inny stosunek sąsiedzki Izraelitów do Edomu. Autor minimalizuje wrogość Izraela w stosunku do Edomu. Opisuje on Edomitów jako „waszych/naszych braci, synów Ezawa, którzy żyją w Seir”, i odnosi się do nich bez nienawiści czy goryczy. Autor Pwt 2,5, pod-

²⁶ Por. A. LEMAIRE, *Historia początków starożytnego Izraela: nowe kierunki badań*, RBL 40 (1987) s. 97; B. DICOU, *Edom, Israel's Brother and Antagonist*, s. 175.

²⁷ Rządy Jeroboama II trwały czterdzieści jeden lat (787-747 r. przed Chr.), łącznie z okresem wspólnej władzy ojca i syna. Jest czas pomyślności Królestwa Północnego. Biblia poświęca jego życiu jedynie siedem wersetów (2Krl 14,23-29), z których wynika, że odzyskał tak wiele utraconych ziem, że Królestwo Izraela niemal dorównywało wielkością imperium Dawida i Salomona, nie licząc obszaru Królestwa Judy. Przywrócił on rządy izraelskie nad nadmorskimi i wewnętrznymi rejonami Syrii, zdobył Damaszek i Chamat, okupował południową część Transjordanii aż po Morze Martwe. Przywódców tych krajów uczynił wasalami Izraela. Por. J. BARTLETT, *The Brotherhood of Edom*, s. 30-37.

kreślając fakt, że sam Jahwe ostrzega Izraelitów przed zatargami z synami Ezawa, ma świadomość istnienia „tradycji wrogości” i świadomie się jej przeciwstawia. Przypomina, że Bóg dał Ezawowi jego skalisto-pustynną ziemię na własność (tak samo jak ofiarowuje Izraelowi Kanaan jako dziedzictwo). Wszystko to musi mieć związek z postawą wyrażoną w Pwt 23,8: „Nie będziesz nienawidził Edomity, gdyż jest on twoim bratem”.

Sądząc po użyciu terminu „brat” (hebr. *’ah*) w innych miejscach Pwt, autor sugeruje tutaj, że Edom nie powinien być traktowany jak pozostałe pogańskie narody, czyli jako obcy, lecz jako „brat Izraela”, którego dzieci mogą być w trzecim pokoleniu zaakceptowane jako członkowie wspólnoty Ludu Wybranego (Pwt 23,9).

Wyrażenie „brat Edomita” należy bardziej do izraelskiej niż kanaanejskiej tradycji religijnej. Autor Pwt sugeruje, że w sprawach religii Edomici i Izraelici mieli wiele wspólnego.²⁸ Celem parenetycznym może być jego pragnienie, aby w przyszłości Edomici i Izraelici zapomnieli o swojej dawnej wrogości.

Teksty o kontaktach Izraela z Edomem na pustyni mają więc ważny podtekst i kontekst polityczny i teologiczny. Podsumowując krótką analizę tych tekstów, dochodzimy do wniosku, że perykopa Lb 20,14-21 odzwierciedla postawę politycznej wrogości w stosunku do Edomu, a Pwt 2,1-8 i 23,8 sugeruje bardziej pozytywne podejście do tego narodu, oparte na deuteronomistycznym poglądzie, iż Bóg nie tylko dał Izraelitom ziemię na własność, ale i przekazał ją innym narodom.²⁹

Omawiane opowiadania, które przekazują relacje sąsiedzkie pomiędzy Izraelem a Edomem na przełomie XIII/XII w. przed Chr., nie pokazują zatem faktów historycznych, lecz teologiczną wizję sprawowania królewskiej władzy Jahwe nad pogańskimi narodami. Podobnie jest w okresie sędziów izra-

²⁸ W odtwarzaniu religii Edomitów pojawiła się koncepcja „Jahwe z Temanu”. Teman może oznaczać tutaj ogólnie ziemie południowe, ale był też używany jako synonim Edomu. Pieśń Habakuka (Ha 3,3) wymienia tę nazwę w paraleli z górą Paran Ponieważ ten region należał do Edomitów, nazwa ta mogłaby dowodzić kultu Jahwe w Edomie, potwierdzając „hipotezę kenicką”, według której Bóg Izraela był pierwotnie czczony przez grupy nomadów południowych, a przodkowie Izraela poznali Go właśnie podczas wędrówki na Południu. Wzmianka o Temanie w Ha 3,3 pozwala jednak uniknąć uciekania się do takiej hipotezy: „Jahwe przybył z Temanu”, czyli po prostu z pustyni południowej. Nasuwa się tu analogia z archaicznym epitetem Jahwe, zachowanym w pieśni Debory (Sdz 5,5) i Ps 68,9: *zeh sînaj* – „ten ze Synaju”. Por. R. DE VAUX, *Tēman, ville ou region d’Edom?*, RB 76 (1969) s. 379-385.

²⁹ Por. J. BARTLETT, *The Brotherhood of Edom*, s. 32.

elskich, w którym Edom jest ledwie wzmiankowany. Autor Sdz, wywodzący się z kręgów dworskich, w piątym rozdziale ukazuje Jahwe, jako przychodzącego z Edomu i Seiru, aby wesprzeć swój lud. Bardziej problematyczna jest opowieść o Otnielu, synu Kenaza i „młodszym brata Kaleba” (Rdz 36,11). Uratował on Izraela przed Kuzan-Riszetaimem, królem Aram-Naharaim (Sdz 3,7-11).³⁰ Badania historyczne potwierdzają, iż ten epizod został skonstruowany jako typowy przykład tego, jak Bóg działał w imieniu Izraela za pomocą swoich wybrańców (w tym przypadku sędziów). Wydaje się jednak prawdopodobne, że Otniel miał do czynienia z bardziej lokalnym przeciwnikiem, niż władcą północnej Syrii. Autor tego opowiadania mógł pierwotnie napisać „Edom” tam, gdzie obecnie znajduje się wyrażenie „Aram-Naharaim”.³¹ Poprawka wydaje się wątpliwa, jeśli – jak sugerują historycy – opowieść została ostatecznie zredagowana, aby być przykładem zbawczego działania Boga i wstępem do innych tego typu opowieści. Autor mógł mieć na myśli faktycznie Aram, nie Edom. W tym przypadku nie można wyciągnąć wiążących informacji o Edomie z okresu XII-XI w. Akceptując Aram-Naharaim, naukowcy proponują identyfikować Kuzan-Riszetaima z Arsu, syryjskim władcą.³² Panował on na tronie egipskim w okresie anarchii pod koniec dziewiętnastej dynastii ok. 1200 r. przed Chr.³³ Hipoteza ta została przytoczona jako swoista ciekawostka, świadcząca o różnych możliwościach i próbach rozwiązań niejasnych tekstów.

³⁰ Por. A. LEMAIRE, *Historia początków starożytnego Izraela*, s. 97; P. BIENKOWSKI, *Early Edom and Moab*, s. 69.

³¹ W Joz 15,16-19 i Sdz 1,12-15 Otniel jest ukazany jako bratanek Kaleba oraz ze zdobywca Debir, wcześniej Kiriat-Sefer. Jest więc on związany z terytorium południowym (Juda). W próbie takiego umiejscowienia geograficznego Otniela wielu biblistów i historyków wniosło poprawkę „Aram” (*’ārām*) na „Edom” (*’ēdôm*) i wyeliminowało Naharaim (w. 8) jako wyjaśnienie. Kuzan pochodziłby wtedy z Edomu. Określnie „Riszetaim”, tradycyjnie tłumaczony jako „podwójnie znieprawiony”, było różnie wyjaśniane. Por. J. BARTLETT, *The Brotherhood of Edom*, s. 35; F. TRYL, *Od Otniela do Saula. Początki państwowości izraelskiej*, RBL 58 (2005) s. 5-28; S. NIDITCH, *Judges. A Commentary*, OTL, Louisville – London 2008, s. 71-75.

³² Por. J. BARTLETT, *The Brotherhood of Edom*, s. 24.

³³ Jednakże identyfikowanie Kuzana z Arsu wydaje się wysoce spekulatywne. E. Taubler dowodził, że imię Kuzan-Riszetaim ma źródło w literackiej próbie skojarzenia Kuzan Madianity z Babilonią („domem znieprawienia”) i w ten sposób wzbudzić pogardę do Kuzana. R. Boiling sugeruje, że nazwa miejscowa Aram-Naharaim wywodzi się z błędnego podziału pierwotnego *’rnm hrjm* („twierdza gór”). Tożsamość Kuzan-Riszetaim, jak i jego pochodzenie, pozostaje zatem całkowicie nieznana. Por. J. BARTLETT, *The Brotherhood of Edom*, s. 26.

3. RELACJE POLITYCZNE

Wiele informacji o Edomitach i ich relacjach politycznych z Izraelem oraz z innymi państwami (zwłaszcza Moabem), podaje lista ich władców przedstawiona w Rdz 36,31-39 (1Krn 1,43-50). Wymienia ona „królów, którzy władali w kraju Edom, zanim jakkolwiek król władał Izraelitami” (w. 31). Lista nie może być starsza niż wczesny okres monarchii Judy i Izraela, jak wynika ze wstępu. Zdanie wstępne wyraźnie wskazuje, że autor biblijny był świadomy, iż pisze o odległej historii.

Trudniejszą kwestią jest, czy którakolwiek z części tej listy zawiera starożytny i autentyczny materiał o wczesnej monarchii Edomu. Składała się ona z czterech imion (Jobab, syn Zeracha z Bosry, Chuszam z kraju Temanitów, Samla z Masreki, Szaul z Rechobot nad Rzeką), następnie z grupy trzech imion podanych razem z wyrażeniem „a nazwa jego miasta to...” (Bela syn Beora, Hadad syn Bedada, Hadar) oraz z jednego imienia pojedynczego (Baal-Chanan, syn Akbora) bez żadnego zapisku dotyczącego miejsca. Razem ośmiu władców. To zestawienie pokazuje również, że edomiccy królowie nie byli związani z sobą dynastycznie, lecz byli królami elekcyjnymi.³⁴

Bliższa analiza tekstu zawierającego listę królów edomickich, daje interesujące wyniki w wykazywaniu relacji pomiędzy bratnimi narodami. Pierwsze imię, Bela (hebr. *bela*), syn Beora, często jest porównywane, a nawet identyfikowane, z Balaamem (hebr. *bil'ām*), synem Beora (Lb 22-24). W tekstach biblijnych Balaam często pojawia się jako pochodzący z Aram (Lb 23,7), być może z kraju Ammona (Lb 22,5) lub Madianitów (Lb 31,8). Tak więc jeżeli Bela, syn Beora, z listy królów Edomu miałby być tożsamy z Balaamem, synem Beora, to Bela nie był Edomitą. Imię Bela pojawia się dwukrotnie w ST: jako alternatywna nazwa Soaru na południowym krańcu Morza Martwego (Rdz 14,2-8) oraz jako imię wodza klanu z regionów Moabu i Gileadu (1Krn 5,8). Regiony Bela nie muszą być utożsamiane ze sobą. Mogła nastąpić pomył-

³⁴ Por. J. BARTLETT, *The Edomite King list of Genesis XXXVI 31-39 and 1 Chron. I 43-50*, JTS 16 (1965) s. 301-314; A. TSCHIRSCHNITZ, *Dzieje ludów biblijnych*, Warszawa 1994, s. 147.

ka w przedstawieniu dwu znanych w historii biblijnej postaci. Jednak imiona te kojarzone są bardziej z Moabem i Gileadem niż z samym Edomem.³⁵ Drugie imię na liście królów jest także mocno związane z Moabem. Hadad, syn Bedada, „pokonał Madianitów na polach Moabu” (Rdz 36,35). Trzecie imię na liście także może mieć powiązania z Moabem. Miasto Hadara (1Krn 1,50) jest czasem utożsamiane z Peor w Moabie (Lb 23,28; 25,18; 31,16; Joz 22,17).³⁶

Te trzy imiona – Bela, Hadad i Hadar/Hadad – są dokładnie tymi imionami, które zostały wyróżnione na liście przez użycie zwrotu: *w^ešēm ‘îrô...* – „a nazwa jego miasta to...”. To, że tworzą one osobną grupę może wynikać z faktu, że ci władcy mieli związki z Moabem. Należy zaznaczyć, że w Moabie w epoce żelaza było więcej miast niż w Edomie.³⁷

Pozostaje jeszcze lista z imionami, które są wymienione w konstrukcji „[imię własne] z [nazwa własna]”. Pierwsze dwa łączą się z dwoma dobrze znanymi nazwami miejscowymi w Edomie. Są to Bosra i Teman.

Bosra (hebr. *bošrâ*) była znana jako jedno z ważniejszych miast Edomu. W Am 1,12 jest mowa o „Bosrze i jej pałacach” oraz o Temanie. Inne teksty wymieniają to miasto wraz z Edomem (Iz 34,6; 63,1 Jr 49,22). W Jr 49,13 jest mowa o Bosrze i „wszystkich jej miastach”. Jednak wszystkie świadectwa (zarówno literackie, jak i archeologiczne), dotyczące tego miasta pochodzą z VIII w. przed Chr. lub z czasów późniejszych. To oznacza że, jeśli Bosra istniała przed VIII w. przed Chr., była raczej niewielką osadą.³⁸

Z Bosry pochodził Jobab (hebr. *jôbāb*), syn Zeracha. To imię nie pojawia się nigdzie indziej w odniesieniu do Edomu, ale same imiona są dobrze poświadczane w ST. Imię Jobab pojawia się w Rdz 10,29; Joz 11,1 i 1Krn 8,9.18. Zerach natomiast jest powszechnym imieniem, spotykanym także w odniesieniu do jednego z wnuków Ezawa (Rdz 36,17). Jobab jest jedynym członkiem

³⁵ Por. J. BARTLETT, *The Brotherhood of Edom*, s. 27.

³⁶ Por. A. LEMAIRE, *Historia początków starożytnego Izraela*, s. 97; J.A. DEARMAN, *Edom, Edomites*, w: *The New Interpreter's Dictionary of the Bible*, v. 2, red. K. Doob Sakenfeld, Nashville 2007, s. 188-191.

³⁷ Por. W.F. ALBRIGHT, *Od epoki kamiennej do chrześcijaństwa*, s. 234; M. RASZEWSKI, *Edom i inne narody Syro-Palestyny na przełomie drugiego i pierwszego tysiąclecia przed Chr.*, StLov 12 (2010) s. 249-257.

³⁸ Por. J. WARZECHA, *Dawny Izrael*, s.120.

grupy czterech królów, którzy są przedstawieni za pomocą konstrukcji „[imię własne] z [nazwa własna]” wraz imieniem ojca. To mogło stworzyć związek pomiędzy najważniejszym miejscem w Edomie a genealogią Ezawa.

Według listy, następcą Jobaba był Chuszam (hebr. *ḥuṣām*) z kraju Temanitów. Nazwa Teman (co po hebrajsku oznacza „południe”) oznaczała początkowo południowy region Edomu, a następnie zaczęto używać jej poetycko jako synonim samego Edomu. Skoro Teman nie był nazwą miasta, to oznacza, że Chuszam mógł władać dużym regionem na południu Edomu.³⁹

Tak więc analiza tej listy sugeruje, iż zawiera ona cztery postacie, należące do Edomu. Nie są one powiązane ze sobą przez jakiegokolwiek relacje rodzinne czy zasady dziedziczenia tronu, a każda z nich związana jest z innym regionem. Nie wiadomo, czy dany region miał oznaczać miejsce urodzenia danego króla, miejsce zamieszkania czy też miejsce panowania. Prawdopodobnie autor/redaktor tej listy uznał te nazwy za miejsca narodzin królów, a w domyśle pozostawiając fakt, że panowali Edomem jako całością (Rdz 36,31).⁴⁰

Początki zcentralizowanego panowania w Edomie datują się na połowę IX w. przed Chr., kiedy „Edom zbuntował się przeciwko panowaniu Judy i wybrał własnego króla” (2Krl 8,20). Jeżeli Jobab z Bosry, Chuszam z kraju Temanitów, Samla z Masreki oraz Szaul są autentycznymi postaciami z czasów przed panowaniem Dawida, to jest możliwe, że byli oni lokalnymi władcami, kontrolującymi oddzielne i niepodległe regiony, porównywalnych z różnymi lokalnymi władcami opisanymi w Joz i Sdz. Inne odniesienia do Temanu i Bosry są znacznie późniejsze, prawdopodobnie z VI w. przed Chr. (Teman: Ab 9; Jer 49,7; Ez 25,13; Hi 2,11; Bosra: Iz 34,6; 63,1; Jer 49,13-22 oraz Am 1,12 – jeżeli ta wyrocznia jest późniejszym dodatkiem do „wyroków liczbowych” w Am 1-2⁴¹).

Autor/redaktor przejął tę listę w całości, dodając zdanie wprowadzające „To są królowie, którzy panowali w kraju Edomu, zanim jakiegokolwiek król pa-

³⁹ Por. J. BARTLETT, *The Brotherhood of Edom*, s. 27.

⁴⁰ Por. G. MENDELHALL, *The census lists of Numbers 1 and 26*, s. 52-66; R. DE VAUX, *Histoire ancienne d'Israel*, s. 58-59.

⁴¹ Por. K. SCHOVILLE, *A note on the oracles of Amos against Gaza, Tyre and Edom*, VTS 26, Leiden 1974, s. 55-63; M. SZMAJDIŃSKI, *Budowa i kompozycja literacka mów przeciwko narodom*, s. 200-201.

nował w Izraelu”. Jego poprzednik ustawił królów w kolejności sukcesji za pomocą standardowego wyrażenia używanego przez Deuteronomistę, czerpiąc być może z dwu grup źródeł, z których jedna zawierała lokalną wiedzę o Edomie.⁴² Materiał ten wymieniał cztery różne miejsca, z których dwa były prawdopodobnie znane w Izraelu i Judzie około VIII w. przed Chr. Pozostałe dwa nie były ważnymi miejscowościami i nie są ponownie wymieniane.

Należy przyjąć, że redaktor, który podał listę imion, korzystając z dostępnych sobie materiałów, miał dość skąpą wiedzę o geografii i historii regionów na wschód od Morza Martwego. Mógł więc włączyć do jednej listy imiona zarówno władców z Edomu, jak i z Moabu. Te imiona w większości przypadków niewiele mu mówiły.⁴³ Jednak wiedza o tych osobach i miejscach musiała skądś przyjść do Izraela lub Judy. Można przypuszczać, przedostała się ona poprzez kontakt Judy z Edomem za panowania Dawida i Salomona w X w.⁴⁴ Jednak ta lista nie może być datowana wcześniej niż na VIII w., ponieważ jest wymieniona Bosra. To odzwierciedla sytuację z czasów panowania króla Ozjasza (783-742), który „zbudował Elat” nad Zatoką Akaba „i przywrócił go Judzie” (2Krl 14,22). Edomici w VIII w. byli narodem aktywnym, niepodległym i wrogo nastawionym wobec Królestwa Południowego. Z pewnością w Judzie rosła obawa przed nimi. W tym właśnie czasie Bosra stała się stolicą Edomu. Wydaje się więc prawdopodobne, że rdzeń tej edomickiej listy królów wywodzi się z wzajemnych politycznych relacji i z przepływu informacji, które stały się powszechne znane w Judzie w VIII w. Tekst listy królewskiej został

⁴² Por. J. BARTLETT, *The Brotherhood of Edom*, s. 27.

⁴³ Edomici, Moabici, Ammonici, będący sąsiadami Hebrajczyków pod względem geograficznym, etnicznym i kulturowym, pozostawili po sobie tylko nikłe świadectwa materialne, a ich dzieje znane są o tyle, o ile są zbieżne z dziejami Izraela. O Edomie mówią tylko teksty ze stel Merneptaha i Ramzesa III. Jest z nich wiadome, że zorganizowali państwa plemienne na obszarze ograniczonym wyraźnie przez pustynię, a chronionym łańcuchem twierdz-osad przed koczownikami z pustyni. Edom zajął płaskowyż, kontrolując jednocześnie drogi karawan na południe. Por. D. ARNAUD, *Starożytny Bliski Wschód. Od wprowadzenia pisma do Aleksandra Wielkiego*, tłum. M. Ryszkiewicz – K. Wakar, Warszawa 1982, s. 258-259; N. MENDECKI, *Izraelici a Kananejczycy i Aramejczycy*, CT 57 (1987) 1, s. 41-44; J.A. DEARMAN, *Edom, Edomites*, s. 189-190.

⁴⁴ O otwartej wrogości Edomitów względem Salomona opowiada 1Krl 11,14-25. Zbuntowali się oni przeciwko niemu pod wodzą Hadada. Silne dążenie do niepodległości uwidoczniło się także w Aramie, szczególnie w przypadku Rezona, który utworzył państwo Damaszek (1Krl 11,23-25). Od imperium Salomona odpadły więc prawdopodobnie tereny wymienione w 2Sm 8,3-4.

zredagowany, być może w duchu deuteronomistycznym, w VII w. i włączony do Pięcioksięgu.⁴⁵

W drugiej połowie VII w. przed Chr. wpływy imperium asyryjskiego zaczęły słabnąć na terenach Żyźnego Półksiężycy, co oznaczało utratę władzy również nad Edomem. Możliwe jest także, że Edomici zaprzestali płacenia danin na rzecz Asyrii, gdy pojawiła się taka możliwość w czasie jej osłabienia. Jedynie król Manasses (696-642) pozostał wierny Asyrii. Tekst 2Krn 33,11 odnosi się do aktu rebelii, za którą został on ukarany. Jego następcę, Amona, zamordowali spiskowcy, którzy najprawdopodobniej chcieli pozbyć się proasyryjskiego króla. Okres ten był wyjątkowo niespokojny i niestabilny w zachodniej części imperium asyryjskiego.

Po tych wydarzeniach potęga Asyrii ugięła się pod naciskiem Babilonu. Wówczas król Jozjasz rozpoczął dzieło odbudowy Królestwa Południowego, zdobywając za swojego panowania tereny Gileadu, Galilei i Samarii. Pozostałe prowincje na południu, czyli Moab i Amon, także skorzystały z zaistniałej sytuacji osłabienia Asyrii. W Edomie natomiast proces wyzwolenia się spod asyryjskich wpływów dopiero zyskiwał zwolenników.

Możliwość uczestnictwa Edomitów w kampanii Nabuchodonozora przeciwko Judzie była powszechnie przyjmowana przez biblistów i historyków. Tekst Jr 13,18, opisujący oblężenie i nadchodzące wygnanie Judejczyków, z pewnością odnosi się do babilońskiej, a nie edomickiej działalności w tamtym okresie. Argumenty za militarną kontrolę Edomitów nad Negebem, w odróżnieniu na przykład od kontroli nad ludnością osadniczą, mogą być wyolbrzymione, a zniszczenie Arału najprawdopodobniej należy przypisać do całej kampanii babilońskiej, mającej na celu zniszczenie największych miast w Judzie. Bardzo prawdopodobnym wydaje się jednak fakt, iż Edomici przez dłuższy czas osiedlali się w tym regionie. W tym samym czasie, kiedy Nabuchodonozor zdobywał władzę nad zachodnimi państwami, graniczącymi z jego imperium, król Edomu wraz z królami Judy i regionu Syro-Palestyny zostali jego wasalami. Potwierdzać to może wspólne poselstwo pod przywódz-

⁴⁵ Por. J. WARZECHA, *Dawny Izrael*, s.120-121.

twem Sedecjasza królów Edomu, Moabu, Ammonitów, Tyru i Sydonu w Jerozolimie. To spotkało się z krytyką Jeremiasza. Według relacji tego proroka król Edomu wiedział o planach powstania i chciał przyłączyć się do koalicji. Nie zamierzał on jednak brać udziału w otwartym konflikcie. Brał on być może pod uwagę stanowisko Jeremiasza, który przewidywał klęskę. To też w 589 r., kiedy Królestwo Judzkie otwarcie zbuntowało się, przyłączyli się do niej tylko Egipt, Tyr, a także częściowo Ammonici. Edom, jako jego zażarty wróg, odstąpił, aby móc przyglądać się karze, jaka je spotka. Możliwie najbardziej wiarygodny opis tych wydarzeń pochodzi z Jr 40,11. Transjordania, która nie została zaatakowana i zdobyta w 598 r., była miejscem ucieczek dla mieszkańców Judy. Zważywszy na burzliwą historię, dziwnym wydaje się fakt, że znajdowali oni schronienie także w Edomie.

Dowody na relacje polityczne pomiędzy Edomem a Judą w późniejszych latach pochodzą głównie ze źródeł biblijnych, zwłaszcza ksiąg prorockich. Prorocy oskarżają Edomitów, że działali oni przeciwko Izraelitom. Potępiają oni również ich rozkoszowanie się upadkiem Jerozolimy, radowanie się i przechwalanie się grabieżą, mordowanie uciekinierów oraz o wydawanie do niewoli tych, co przeżyli. To jednak nie oznacza aktywnego udziału w upadku Jerozolimy i Królestwa Południowego. Jednakże zarzuty o mordowaniu uciekinierów i wydawaniu tych, którzy się uratowali z pogromu, mogą mieć pewne uzasadnienie, mimo Jr 40,11, który mówi, że uciekinierzy znaleźli schronienie w Edomie.⁴⁶

Znalezienie w Biblii niepodważalnych dowodów na wydarzenia i działania Edomitów w VI w. przed Chr. przysparza wielu problemów. Prorok Abadiasz groził Edomowi poniżeniem (ww. 1-4), grabieżą (ww. 5-6), zdradą (w. 7), utratą militarnej i politycznej potęgi (ww. 8-9) i w końcu ostatecznym wyginięciem (w. 10). Nie ma wątpliwości, że w VI w. Edom doświadczył inwazji i zniszczenia. W ten sposób Babilończycy umożliwili sobie przemarsz na południe do północno-zachodniej Arabii. Po tych wydarzeniach Edom znika ze sceny politycznej Syro-Palestyny, podobnie jak inne bratnie narody Izraela. Nabonid najprawdopodobniej zastąpił edomickiego króla babilońskim rządcą, dokładnie tak samo jak uczynił Nabuchonodozor w Jerozolimie.⁴⁷

⁴⁶ Por. J. BARTLETT, *Edom and the Fall of Jerusalem, 587 B.C.*, PEQ 114 (1982) s. 13-24.

⁴⁷ Por. J. BARTLETT, *The Rise and Fall of the Kingdom of Edom*, PEQ 104 (1972) s. 26-

~

RELATIONSHIPS OF EDMOM WITH ISRAEL IN THE LIGHT OF THE OLD TESTAMENT (summary)

Edom is a land in the south of eastern Transjordan. In the time of the Old Testament it was the southeastern neighbor of the Southern Kingdom. The Edomites are related to the Israelites. Esau was the son of Isaac. The close relationship of Esau to Israel is especially emphasized in the narratives which point out his closeness with Jacob-Israel, and describe their birth as twins (Gen. 25). Biblical information about Edom may be divided into two types. The first type is the original material, which apparently originated in Edom itself and somehow made its way to Israel, and which is found mainly in Genesis 36. The second type is information about Edom which is connected with the history of Israel. These two types of material give a chronological coverage of the two periods of Edom's history. The original material about Edom is from the period before the monarchy was established in Israel. On the other hand, the material about Edom which is contained in the Israelite history covers the period of the monarchy in Israel and Judah, and, in fact, beginning with the time of David, the history of Edom is contained within the history of Israel.

Słowa kluczowe: Bliski Wschód, Edom, Edomicy, historia starożytna.

Keywords: Middle East, Edom, Edomites, ancient history.

Bibliografia:

- BARTLETT J., *The Edomite King list of Genesis XXXVI 31-39 and 1 Chron. I 43-50*, JTS 16 (1965) s. 301-314.
- BARTLETT J., *The land of Seir and the brotherhood of Edom*, JTS 20 (1969) s. 1-20.
- BARTLETT J., *The Rise and Fall of the Kingdom of Edom*, PEQ 104 (1972) s. 26-37.
- BARTLETT J., *The Brotherhood of Edom*, JSOT 4 (1977) s. 2-27.

37; TENŽE, *From Edomites to Nabateans: A Study in Continuity*, PEQ 111 (1979) s. 53-66; M. RASZEWSKI, *Edom i inne narody Syro-Palestyny*, s. 149-151.

- BARTLETT J., *Edom and the Fall of Jerusalem, 587 B.C.*, PEQ 114 (1982) s. 13-24.
- BARTLETT J., *Edom and the Edomites*, JSOTSup 77, Sheffield 1989.
- BIENKOWSKI P., *Early Edom and Moab: The Beginning of Iron Age in Southern Jordan*, SAM 7, Sheffield 1992.
- DICOU B., *Edom, Israel's Brother and Antagonist. The Role of Edom in Biblical Prophecy and Story*, JSOTSup 169, Sheffield 1994.
- DEARMAN J.A., *Edom, Edomites*, w: *The New Interpreter's Dictionary of the Bible*, v. 2, red. K. Doob Sakenfeld, Nashville 2007, s. 188-191.
- RASZEWSKI, *Edom i inne narody Syro-Palestyny na przełomie drugiego i pierwszego tysiąclecia przed Chr.*, StLov 12 (2010) s. 249-257.